

Dr. sc. Amir AHMETOVIĆ

JU Srednja medicinska škola Tuzla

E-mail: amir.ahmetovic1966@gmail.com

Pregledni rad/Review article

UDK/UDC:94(497:497.6)"1920" (093)

32:324:329(497.6)"1920"

IZBORI U BOSNI I HERCEGOVINI ZA KONSTITUANTU KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA I PRETVARANJE DRUŠTVENIH RASCJEP A U POLITIČKE PODJELE

Apstrakt: *Na osnovu dostupne literature, društvena podjeljenost (rascjep) se određuje kao mjerilo koje odvaja članove zajednice na skupine. Kada je u pitanju Bosna i Hercegovina i njeno stanovništvo koje je govorilo istim jezikom i dijelilo istu teritoriju, konfesionalna (milet) podjela iz vremena turske uprave, kao temeljna socijalna činjenica na osnovu koje su oblikovani (i prihvaćeni) srpski i hrvatski nacionalni identitet bosanskohercegovačkog katoličkog i pravoslavnog stanovništva ostala je u Bosni i Hercegovini i nakon odlaska Austro-Ugarske uprave 1918. godine. Povijesni konfesionalni i etnički rascjepi koji su se razvijali u osmanskom i austrougarskom razdoblju postali su ključni i jedini osnov za političko i stranačko okupljanje a bitni su i za današnje bh. segmentirano društvo.*

U radu se pokušava ispitati upotrebljivost analitičkog okvira (teorije) Lipseta i Rokana (formulisanog 1960-ih) o društvenim rascjepima na slučaju izbora u Bosni i Hercegovini za Ustavotvornu skupštinu Kraljevine Slovenaca, Hrvata i Srba 1920. godine? Elemente za odgovor može ponuditi analiza odnosa između etnokonfesionalne pripadnosti građana, na jednoj, partijskog opredjeljenja, na drugoj i njihovog prihvatanja određenih političkih stavova i vrijednosti na trećoj strani. Ako postoji značajna međusobna veza moglo bi se zaključiti da bar posredno linije društvenih rascjepa uslovljavaju stranačko-političku podjelu. Politički sistem, naravno nije tek prosti refleks društvenih podjela. Prethodno se treba pokušati pronaći odgovor na polazna pitanja: koje su to ključne linije društvenih rascjepa? Kako se one međusobno preklapaju i presjecaju? Kako i pod kojim uslovima se odvija transformacija društvenih rascjepa u stranački sistem? Prethodno iskazani društveni rascjepi prolazili su kroz filter političkih poduzetnika i vraćali se kao politička ponuda u koju su uračunati i ugrađeni specifični interesi i motivi (etno) političkih poduzetnika. Po završetku Prvog svjetskog rata etničke, konfesionalne i kulturne podjele su bile (a i danas su) vrlo prisutne u Bosni i Hercegovini. Ključne linije podjela u etničkoj, konfesionalnoj i kulturnoj sferi, njihov razvoj i dominantno višepolarni (četvoropolarni) karakter preko promjena u formama i

širini interesnog i političkog organizovanja uticali su na političke opcije (podjele) i na dodatno usložnjavanje i pojačavanje bh političkih rascjepa. Koncept rascjepa je posredujući koncept između koncepta društvene stratifikacije i njenog uticaja na političko grupisanje i političke institucije i političkog koncepta koji akcenat stavlja na povratni uticaj političkih institucija i odluka na promjene društvene strukture.

Upravo zahvaljujući političkoj mobilizaciji na etnokonfesionalnim, kulturnim i klasnim podjelama, zatim „historiji kolektivnog sjećanja“ i na naslijeđenim etnokonfesionalnim sukobima, veoma brzo su, u Bosni i Hercegovini kao sastavnom dijelu Kraljevine Slovenaca, Hrvata i Srba, formirani masovni politički pokreti-stranke (Jugoslavenska muslimanska organizacija, Komunistička partija Jugoslavije, Jugoslavenska demokratska stranka, Hrvatska težačka stranka, Hrvatska pučka stranka, Savez zemljoradnika, Narodna radikalna stranka...). Linije društvenih podjela se preklapaju sa etničkim podjelama (Jugoslavenska muslimanska organizacija, Hrvatska težačka stranka, Hrvatska pučka stranka, Savez zemljoradnika, Narodna radikalna stranka...) ali ih i presjecaju tako da više etničkih grupa može da koegzistira unutar istog stranačko-političkog okvira (Komunistička partija Jugoslavije). Značajan, čak presudan uticaj stranačke pripadnosti i identifikacije na usvajanje određenih stavova, govori o snažnom povratnom djelovanju stranaka pa čak i o nekoj vrsti stvorenog stranačkog identiteta.

U radu se govori o prvim izborima u Bosni i Hercegovini organiziranim u vrijeme Kraljevine Slovenaca, Hrvata i Srba i formiranju bh političkog spektra na osnovnim linijama društvenih rascjepa.

Ključne riječi: *Društveni rascjepi, linije podjela, Ustavotvorna skupština, Jugoslavenska muslimanska organizacija, (Jugoslavenska) Demokratska stranka, Komunistička partija Jugoslavije, Hrvatska pučka stranka, Hrvatska težačka stranka, Savez težaka, Radikalna stranka.*

ELECTIONS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA FOR THE CONSTITUTION ASSEMBLY OF THE KINGDOMS OF SERBS, CROATS AND SLOVENES AND THE TRANSFORMATION OF SOCIAL SPLITS INTO POLITICAL DIVISIONS

Abstract: *Based on the available literature, social division is defined as a measure that separates community members into groups. When it comes to Bosnia and Herzegovina and its population who spoke the same language and shared the same territory, the confessional (millet) division from the time of Turkish rule, as a fundamental social fact on the basis of which the Serbian and Croatian national identity of the Bosnian Catholic and the Orthodox population remained in Bosnia and Herzegovina even after the departure of the Austro-Hungarian administration*

in 1918. Historical confessional and ethnic divisions that developed in the Ottoman and Austro-Hungarian periods became the key and only basis for political and party gatherings and are important for today's Bosnia and Herzegovina segmented society.

The paper attempts to examine the applicability of the analytical framework (theory) of Lipset and Rokan (formulated in the 1960s) on social divisions in the case of the elections in Bosnia and Herzegovina for the Constituent Assembly of the Kingdom of Slovenes, Croats and Serbs in 1920? Elements for the answer can be offered by the analysis of the relationship between the ethno-confessional affiliation of citizens, on the one hand, party affiliation, on the other and their acceptance of certain political attitudes and values on the third side. If there is a significant interrelation, it could be concluded that at least indirectly the lines of social divisions condition the party-political division. The political system, of course, is not just a simple reflex of social divisions. One should first try to find the answer to the initial questions: what are the key lines of social divisions? How do they overlap and intersect? How and under what conditions does the transformation of social divisions into a party system take place? The previously stated social divisions passed through the filter of political entrepreneurs and returned as a political offer in which the specific interests and motives of (ethnic) political entrepreneurs were included and incorporated. After the end of the First World War, ethnic, confessional and cultural divisions were (and still are) very present in Bosnia and Herzegovina. The key lines of division in the ethnic, confessional and cultural spheres, their development and predominantly multipolar (four-polar) character through changes in the forms and breadth of interest and political organization have influenced political options (divisions) and further complicating and strengthening B&H political splits. The concept of cleavage is a mediating concept between the concept of social stratification and its impact on political grouping and political institutions and the political concept that emphasizes the reciprocal influence of political institutions and decisions on changes in social structure.

Thanks to political mobilization in ethno-confessional, cultural and class divisions, then the „history of collective memory” and inherited ethno-confessional conflicts, mass political party movements were formed very quickly in Bosnia and Herzegovina as an integral part of the Kingdom of Slovenes, Croats and Serbs (Yugoslav Muslim organization, Communist Party of Yugoslavia, Yugoslav Democratic Party, Croatian Farmers' Party, Croatian People's Party, Farmers' Union, People's Radical Party ...). The lines of social divisions overlap with ethnic divisions (Yugoslav Muslim Organization, Croatian Farmers' Party, Croatian People's Party, Farmers' Union, People's Radical Party ...) but also intersect them so that several ethnic groups can coexist within the same party-political framework (Communist Party of Yugoslavia). The significant, even crucial influence of party affiliation and identification on the adoption of certain attitudes speaks of the strong feedback of the parties and even of some kind of created party identity.

The paper discusses the first elections in Bosnia and Herzegovina organized during the Kingdom of SCS and the formation of Bosnia and Herzegovina's political spectrum on the basic lines of social divisions.

Key words: *Social divisions, dividing lines, Constituent Assembly, Yugoslav Muslim Organization, (Yugoslav) Democratic Party, Communist Party of Yugoslavia, Croatian People's Party, Croatian Farmers' Party, Alliance of Farmers, Radical Party.*

Uvod

Društveni (socijalni) rascjepi definišu se na različite načine. Dok jedni društvene rascjepe određuju kao društvenu podjeljenost u kojoj uključene društvene grupe stiču svoj kolektivni identitet, dijelom (ali ne i obavezno) i zbog toga što se uspostavlja organizacija (npr. u zemljama Zapadne Evrope: crkva, sindikat i sl) koja postaje izraz njihovog kolektivnog identiteta.

U nastojanju da doprinese preciznijem definisanju “potpunog” socijalnog rascjepa i boljem razumijevanju složene prirode odnosa između socijalnog statusa, stavova i vrijednosnog sistema i političkih opredjeljenja građana Digan Krauz uvodi podjelu elemenata rascjepa na tri tipa rascjepa koji se mogu smatrati djelimičnim jer se ne radi o potpunom preklapanju između podjela sve tri analizirane dimenzije, nego se radi o preklapanju samo dvije od tri dimenzije:¹ razlike (*difference*); podjele (*division*) i rascjepe (*cleavage*).

1. Kod razlika (*difference*) postoji samo jedan od 3 elementa potpune socijalne podjeljenosti: ili a) strukturalni (socio-demografski), ili b) institucionalni (organizacioni), ili c) stavovski (u vezi sa različitim uvjerenjima, ideologijama i vrijednosnim sistemima).
2. Podjela (*division*) nastaje kada istovremeno postoje dva elementa potpune socijalne podjeljenosti u interakciji. Kako postoje 3 elementa (3 razlike) moguće je imati i 3 para podjela:
 - a) strukturalni i stavovski – *poziciona podjela (position division)*, odnosi se na situaciju u kojoj postoji sociodemografska i stavovska (vrijednosna) osnova, ali ne i politička artikulacija podjele, pa se ova situacija naziva i “nepolitizovani rascjep” koji može prerasti u potpuni rascjep ako nađe odgovarajući izraz na političkoj sceni;
 - b) strukturalni i organizacioni – *podjela po popisu (census divide)* – primjer ovakve podjele bila bi situacija u kojoj bi pripadnici jedne etničke zajednice glasali za “svoje” nacionalne stranke, bez obzira na njihove individualne interese ili ideološku orijentaciju. U krajnjoj instanci to podrazumijeva da je izborni rezultat adekvatan društvenoj strukturi, odnosno rezultatima popisa (pa otuda i ime modela);

¹ Kevin Deegan-Krause, *New Dimensions of Political Cleavage*, Klingemann Dalton (ur), *The Oxford Handbook of Political Behaviour*, Oxford University Press, Oxford 2007, 539.

- c) stavovski i organizacioni – tematska podjela (*issue divide*) je najrasprostranjenija situacija socijalne podjeljenosti, u kojoj vrijednosne podjele i političko organizovanje oko njih nemaju jasno izloženu sociodemografsku osnovu...
3. Kada sva tri elementa djeluju u koordinaciji, dobija se *potpuni socijalni rascjep/podjeljenost*. Npr. kada pripadnici jedne socioekonomske ili etničke (demografske) grupe dijele iste stavove i poglede te kada su skloni podupirati istu stranku upravo zato što zastupa njihove stavove i vrijednosti, tada možemo govoriti o potpunom društvenom rascjepu koji ima šanse ostaviti trag na oblik i strukturu stranačkog sistema i političke arene.

Političke prilike od završetka Prvog svjetskog rata do ujedinjenja

Prvi svjetski rat je završen 11. novembra 1918. godine pobjedom Saveznika i kapitulacijom Njemačke. Nestala su četiri carstva: Austrougarsko, Otomansko i Rusko, te Njemački rajh. Mir je, nakon dugih pregovora o uslovima, potpisan 28. juna 1919. godine. Jedna od posljedica rata je i nastanak pojasa novih evropskih država.

Prvi svjetski rat otvorio je mnoga pitanja, između ostalih i mogućnost za rješenje problema južnoslavenskih naroda. Vlada Kraljevine Srbije na čelu sa Nikolom Pašićem nije sjedila skrštenih ruku, nego je probuđenu nacionalnu svijest južnoslavenskih naroda, koja je krajem 19-og stoljeća kreirala i ideju jugoslavenstva, pokušavala pretvoriti u političku stvarnost – zajedničku državu. Naime, već 7. decembra 1914. u Nišu, Vlada Kraljevine Srbije usvojila je *Deklaraciju o ujedinjenju jugoslavenskih naroda*, a zatim u proljeće 1915. godine, formirala *Jugoslavenski odbor* u Parizu. Dvije godine kasnije, *Jugoslavenski odbor* i srpska vlada potpisali su *Krfsku deklaraciju*, koja je precizirala težnje jugoslavenskih naroda ali je bila i neka vrsta kompromisa – *Odbor* je prihvatio vladavinu dinastije Karađorđevića u Jugoslaviji kao ustavnoj monarhiji, a srpska vlada izbore za ustavotvornu skupštinu i dvotrećinsku većinu za donošenje ustava (od čega se kasnije odstupilo).²

U Zagrebu je (u oktobru 1918) osnovano *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba (NV SHS) iz Austrougarske*,³ koje je postalo treći faktor u stvaranju zajedničke države, pored *Jugoslavenskog odbora* i *srpske vlade*. U sastav *NV SHS* ušli su predstavnici Hrvatske, Međumurja, Dalmacije, Slovenije, Bosne i Hercegovine (tj. predstavnici *Bosanskog sabora* i *Jugoslavenskog kluba u Carskom vijeću*), kao i

2 Pregovori o uređenju buduće zajedničke države vođeni su u dva navrata - na Krfu 1917. godine, što je rezultovalo *Krfskom deklaracijom* i u Ženevi 1918. godine što je rezultiralo *Ženevskom deklaracijom*. Istovremeno se južnoslavenski političari u Austro-Ugarskoj organiziraju u *Jugoslavenski klub* i izričito traže da Južni Slaveni ostvare pravo na jedinstvenu državu.

3 *Narodno vijeće SHS* je 19. 10. 1918. odbacilo ponudu cara Karla o formiranju trijalističke države. *Hrvatski sabor* je deset dana kasnije raskinuo državnopravne odnose sa Kraljevinom Ugarskom i Carevinom Austrijom.

zastupnici pokrajinskih sabora Kranjske, Štajerske, Koruške, Gorice i Istre, ukupno 80 predstavnika, među kojima 18 iz Bosne i Hercegovine (10 Srba, 6 Hrvata i 2 Bošnjaka). U središnjem odboru *NV SHS*, među 36 članova bilo je i 9 članova iz Bosne i Hercegovine, a iz redova bosanskohercegovačkih muslimana dvojica (dr. Halil-beg Hrasnica i Hamid Svrzo). Ovako mali broj muslimanskih predstavnika u *NV SHS* objašnjava se sljedećim razlozima: prije svega, dotadašnjim nedovoljnim angažovanjem bh muslimana u rješavanju jugoslavenskog pitanja, zatim i činjenicom da bosanskohercegovački muslimani nisu imali svog predstavnika u *Jugoslavenskom odboru* i da nisu potpisali Memorandum bh. političara mađarskom predsjedniku Tisi od 20. 10. 1918. godine. Uz sve ovo treba imati u vidu i da je u redovima bh muslimana (Bošnjaka) postojala razjedinjenost (jedni su se zalagali za autonomiju u sastavu Mađarske, drugi za pripajanje Hrvatskoj i ostanak u sastavu Austro-Ugarske) zatim, problem je bila i nedovoljno razvijena nacionalna svijest, a i to što su se bošnjački političari jugoslavenske orijentacije kasno uključili u jugoslavenski pokret (dr. Mehmed Spaho, Hamid Svrzo i drugi).⁴ Sve su to razlozi zbog čega je izostalo veće učesće bošnjačkih političara u rješavanju tadašnjih složenih političkih pitanja u danima agonije Austro-Ugarske.⁵

Pasivnost građanskih političara u jugoslavenskim zemljama Monarhije počela se smanjivati tokom 1917. i 1918. godine (na njihovo aktiviranje, između ostalog, djelovala je i *Oktobarska revolucija* u Rusiji). O njihovoj aktivnosti govore (pored mnogih drugih) i sljedeći događaji.

U Zagrebu su se, 8. 03. 1918. godine, sastali predstavnici političkih grupa i stranaka iz južnoslavenskih zemalja Monarhije radi osmišljavanja daljnje politike. Na tom sastanku donijeli su izjavu u kojoj se rješenja traže izvan Austro-Ugarske. Vojnički slom Centralnih sila uslovio je konkretne akcije tih političkih grupa, pa se u Zagrebu, sedam mjeseci kasnije (24. 09. 1918), ponovo sastaju političari iz južnoslavenskih zemalja Monarhije i objavljuju memorandum u kome su izjavili da ne priznaju carsku i kraljevsku vladu Austro-Ugarske i oduzimaju joj pravo da ih zastupa prilikom zaključenja mira.⁶ Tu se rađa inicijativa za udruživanjem snaga, a inicijativa je rezultirala stvaranjem *Narodnog vijeća SHS* (6. 10. 1918). *NV SHS* postaje glavno (i jedino) političko predstavništvo svih južnih Slavena u Monarhiji a cilj mu je stvaranje južnoslavenske države izvan Monarhije. *NV SHS* imenovalo je: *Plenum* i *Središnji odbor*, čiji je predsjednik bio Antun Korošec (Slovenac) a potpredsjednici Svetozar Pribičević (Srbin) i Ante Pavelić (Hrvat).

4 Kada je bio u pitanju budući status Bosne i Hercegovine, tada su unutar bosanskohercegovačkih muslimana bile 3 opcije: mađarofilska, koju je zagovarao Šerif Arnautović, prosrpska sa Derviš-beg Miralemom na čelu, i jugoslavenska sa dr. Mehmedom Spahom.

5 Ibrahim Karabegović, u: *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Sarajevo 1995, 70. (dalje: I. Karabegović, u: *BiH od najstarijih vremena*).

6 Omer Ibrahimagić, *Državno-pravni razvitak Bosne i Hercegovine*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Biblioteka Posebna izdanja, Sarajevo 1998, 27. (dalje: O. Ibrahimagić, *Državno-pravni razvitak BiH*).

Narodno vijeće SHS za Bosnu i Hercegovinu formirano je početkom oktobra 1918. godine, a njegov Glavni odbor najvjerojatnije 20. oktobra iste godine. Već na sjednici Glavnog odbora od 24. 10. 1918. godine donesena je odluka o organizaciji okružnih, kotarskih i seoskih odbora. Glavni odbor *NV SHS* za Bosnu i Hercegovinu imao je 25 članova od kojih 14 Srba, 7 Hrvata i 4 Muslimana/Bošnjaka (dr. H. Hrasnica, dr. H. Svrzo, Smajo Ćemalović i Salih Bašić). U Predsjedništvu Glavnog odbora *NV SHS* za Bosnu i Hercegovinu nalazili su se: Gligorije Jeftanović, dr. Jozo Sunarić, dr. Halil-beg Hrasnica, dr. Savo Ljubibratić i dr. Hamid Svrzo. Tih dana formirana je i *Narodna vlada* za Bosnu i Hercegovinu na čelu sa Atanasijem Šolom,⁷ a u njenom sastavu, bilo je: 6 Srba, 4 Hrvata i samo 1 Bošnjak – dr. Mehmed Spaho.⁸

Država Slovenaca, Hrvata i Srba susrela se, krajem *Prvog svjetskog rata* s više različitih problema: političkih, privrednih (Bosna i Hercegovina, ali i drugi dijelovi *Države SHS* su privredno bili iscrpljeni a njihovo stanovništvo osiromašeno...) i sigurnosnih (prijetili su unutrašnji neredi zbog otimanja zemlje muslimanima u Bosni i Hercegovini i zbog *Zelenog kadra*⁹ u Hrvatskoj...). Krajem 1918. godine u *Državi SHS*, uređenoj na principima federacije, istina nepriznatoj od međunarodnih faktora, Bosna i Hercegovina je, u nepromijenjenom teritorijalnom okviru, jedna od njenih ravnopravnih članica sa vlastitim organima vlasti. U toku dvomjesečnog postojanja *Narodnog vijeća* i *Narodne vlade* za Bosnu i Hercegovinu njihova uloga kao samostalnih tijela dolazi do punog izražaja. U mnogim pitanjima oni su istupali samostalno, a preko svojih predstavnika (*Narodno vijeće* za Bosnu i Hercegovinu) ostvarivalo je kontakte sa *Središnjim odborom Narodnog vijeća SHS* u Zagrebu.

Solunski front je probijen 14. 09. 1918. i srpska vojska dolazi, početkom novembra, pod vođstvom Dušana Simovića do Drine i Save. Pritisci, po dolasku srpske vojske, su se ogledali i u jačanju socijalne napetosti i nesigurnosti (hapse se hrvatski političari, u Bosni i Hercegovini se sukobljavaju zemljoposjednici i kmetovi,¹⁰ srpski nacionalisti vrše razna nasilja nad bosanskohercegovačkim muslimanima) a Simović prijeti i preuzimanjem Bosne i Hercegovine i Hrvatske ako ne dođe do ujedinjenja. Istovremeno politički lideri ubrzano rade na pronalaženju kompromisa: sjednica *Središnjeg odbora Narodnog vijeća SHS*

7 I. Karabegović, u: *BiH od najstarijih vremena*, 71.

8 Sakib Đulabić, *Od Spahe do Alije: korjeni i budućnost savremenih Muslimana*, Ljiljan, Sarajevo 1994, 52. (dalje: S. Đulabić, *Od Spahe do Alije*).

9 „*Zeleni kadar* predstavlja organizaciju bjegunaca i vojnika, koji su prekoračili dozvoljeni dopust, a koji se skitaju po šumama i žive od razbojništva i pljačke.“ Ferdo Ćulinović, *Jugoslavija između dva rata*, I, i II, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1961, 23. (dalje: F. Ćulinović, *Jugoslavija između dva rata*, I).

10 U Bosni i Hercegovini: mnogi kmetovi koji su se borili za vlasništvo nad zemljom, nisu mogli da čekaju odgovarajuće zakonske propise, već su odmah počeli da uskraćuju feudalcima učešće u prihodu, što je izazvalo talas nasilja (zemlja je otimana nasilno i zemljoposjednicima ali i muslimanskim zemljoradnicima...); napadi na muslimane u istočnoj Bosni, u Hercegovini i na Sandžaku su bili poprimili takve razmjere da su morale reagirati sile pobjednice u *I. svjetskom ratu* i *Mirovnim ugovorom sa Austrijom*, članom 10. obavezati srbijanske vlasti da zaustave pokolje...

održana je 23-24. 11. 1918. (ne prisustvuju Korošec i Trumbić, a predsjedavao je Pribičević, s još puno gostiju iz Srbije, sličan scenario se istovremeno odvijao i u Novom Sadu i u Podgorici).¹¹ Trebalo je tačno dogovoriti kako provesti ujedinjenje sa Srbijom. Za razliku od Novog Sada i Podgorice u Zagrebu su se pojavile dvije struje – centralistička i (kon)federalistička:

- centralistička – zalaže se za bezuslovno ujedinjenje u što čvršće povezanu (unitarnu) državu (zastupala ga grupa oko Svetozara Pribičevića);
- (kon)federalistička – zalaže se da sve zemlje koje ulaze u zajedničku državu sačuvaju visok stepen samostalnosti (Stjepan Radić i HPSS).

Na sjednici *Središnjeg odbora Narodnog vijeća* 23-24. 11. 1918. godine diskutovalo se o te dvije opcije. Odlučeno je da se poduzmu aktivnosti za provođenje ujedinjenja s Kraljevinom Srbijom i Kraljevinom Crnom Gorom. Međutim, prije nego je delegacija *Narodnog vijeća SHS* stupila u pregovore o ujedinjenju, zbila su se dva, pokazaće se, presudna događaja:

1. Narodna skupština u Novom Sadu 25. 11. 1918. donosi odluku po kojoj se Vojvodina (tada Srem, Bačka i Banat) ujedinjuje sa Srbijom (ovdje treba naglasiti da je Vojvodina inače bila u sastavu Države SHS, nešto slično se pokušalo i sa Bosnom i Hercegovinom);
2. Dan kasnije, *Velika narodna skupština* u Podgorici (26. 11. 1918) donosi odluku o ujedinjenju Crne Gore sa Srbijom, vlast je oduzeta dinastiji Petrović.

Nakon ova dva događaja u Beograd je 28. 11. 1918. došla delegacija *NV SHS*, predvodio ju je Ante Pavelić (stariji). U tadašnjim vanjskim i unutrašnjim okolnostima *Delegacija* nije bila ravnopravan sagovornik s predstavnicima Srbije. Delegacija nije raspolagala vojnom silom pa je bila prisiljena da moli *Generalštab Srpske vojske* da uputi srpsku vojsku u Hrvatsku i Sloveniju kako bi se zapadni krajevi zaštitili od agresivnih namjera Italije. Delegacija je morala pristati na onakvo ujedinjenje kakvo je odgovaralo velikosrpskoj politici. Princu Aleksandru su zahtjevi iz *Naputka* bili neprihvatljivi pa je Delegacija na brzinu napisala novu izjavu¹² („Adresu o ujedinjenju“) bez zahtjeva i obaveza zemalja, koju je 1. 12. 1918. pročitao Ante Pavelić (stariji). Princ Alaksandar je zatim, umjesto bolesnog kralja Petra I, uzvratio svojom „Adresom“¹³ – (*Proglasom o ujedinjenju Kraljevine Srbije sa Državom Slovenaca, Hrvata i Srba u jedinstveno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca*). „Tom prilikom ni u jednoj ‘adresi’ nisu bile sadržane ‘upute’ date delegaciji *Narodnog vijeća SHS*, a posebno da ‘konačnu organizaciju nove države

11 U Podgorici, na *Velikoj narodnoj skupštini srpskog naroda Crne Gore*, donijeta je odluka o ujedinjenju sa Kraljevinom Srbijom pod vodstvom dinastije Karađorđević.

12 Raniji dogovori o načinu ujedinjenja i unutrašnjem uređenju države, koji su sadržani u *Krfskoj deklaraciji* iz jula 1917. i *Ženevskoj deklaraciji* iz novembra 1918. potpuno su zanemareni. Ideja jugoslavenstva je, dakle, bila paravan iza koje se krila velikosrpska politika.

13 Taj akt, poznatiji pod imenom *Prvodecembarska proklamacija*, nije međudržavni dokument nego odluka regenta.

može odrediti samo sveopća narodna ustavotvorna skupština svega ujedinjenog naroda Srba, Hrvata i Slovenaca s većinom od dvije trećine glasova'. Time je već na početku nastala klica budućeg nezadovoljstva nesrpskih naroda sa Jugoslavijom i uzrokom njenog prvog raspada 1941. godine, jer nije ostvarena ravnopravnost za sve južnoslavenske narode".¹⁴

Odmah po konstituiranju, 18. 12. 1918. formirana je prva zajednička vlada (predsjednik vlade Stojan Protić, potpredsjednik Antun Korošec, ministar unutrašnjih poslova Svetozar Pribičević, ministar vanjskih poslova Ante Trumbić, ostali – 13 Srba, 4 Hrvata, 1 Slovenac i 1 Bošnjak). Naredbe, rješenja i pravni dekreti donose se direktno u Beogradu.¹⁵

Prvi privremeni parlament Kraljevine SHS (*Privremeno narodno predstavništvo*), nije nastao na izborima, što je u ratnim prilikama i uobičajeno. U njega je, dogovorom predstavnika Srba, Hrvata i Slovenaca, pa ukazom zajedničke vlade Stojana Protića, ušlo tri stotine poslanika - zastupnika ranijih lokalnih parlamenata. Taj se parlament sastao već 1. 03. 1919. godine, a šest mjeseci kasnije - 3. 09. 1919. godine usvojen je *Izborni zakon* za Ustavotvornu skupštinu kojim je predviđeno da u Ustavotvornoj skupštini budu poslanici izabrani tajnim, neposrednim i općim pravom glasa. *Privremeno narodno predstavništvo* je zakazalo izbore za 28. 11. 1920. godine i sazvalo Ustavotvornu skupštinu za 12. decembar iste godine.¹⁶

Formiranje političkih stranaka u Bosni i Hercegovini, socijalni rascjepi i izbori za *Konstituantu*

Izbori su Odlukom *Privremenog narodnog predstavništva* zakazani za 28. 11. 1920. godine. Biralu su se narodni poslanici za Ustavotvornu skupštinu (*Konstituantu*) Kraljevine SHS. Ovi izbori su predstavljali prvo odmjerenje snaga između političkih stranaka u novonastaloj državi. Već tada se pokazalo da nova država nije država ravnopravnih naroda već je favorizirala Srbe i negirala obilježja drugih naroda (posebno u Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini, Makedoniji...). U izbornom procesu su učestvovala stranke sa cijelog prostora nove države.

¹⁴ O. Ibrahimagić, *Državno-pravni ratvitak BiH*, 29

¹⁵ Proglašenjem ujedinjenja jugoslavenskih zemalja 1. 12. 1918. godine i stvaranjem Kraljevstva SHS, posebno osnivanjem prve jugoslavenske vlade (20. 12. 1918), bitno su smanjene kompetencije najviših privremenih organa vlasti u Bosni i Hercegovini. *Narodnu vladu* za Bosnu i Hercegovinu, koja je svoj rad zaključila 31. 1. 1919. godine zamjenila je *Zemaljska vlada* za Bosnu i Hercegovinu koja je bila odgovorna centralnoj vladi u Beogradu (na čelu sa Atanasijem Šolom) i imala je sužen djelokrug svojih ovlaštenja – umjesto deset, imala je samo 4 povjereništva: za prosvjetu i vjerske poslove, za unutrašnje poslove, za pravosuđe i za poljoprivredu. O. Ibrahimagić, *Državno-pravni ratvitak BiH*, 29.

¹⁶ Suad Arnautović, *Političko predstavljanje i izborni sistemi u Bosni i Hercegovini u XX stoljeću*, Promocult, Sarajevo 2009, 415. (dalje: S. Arnautović, *Političko predstavljanje i izborni sistemi u BiH*).

Nakon proglašenja *Kraljevstva SHS* 1. 12. 1918. godine, počinje formiranje novih političkih stranaka. „Građanske političke snage već od januara 1919. godine počinju da stvaraju svoje političke organizacije. Oni time daju obilježje novom vremenu i novim političkim prilikama. Ubrzan rad na organizovanju političkih stranaka bio je u vezi sa skorim sazivom *Privremenog narodnog predstavništva* (Državnog vijeća), u koje su pojedine političke stranke trebalo da delegiraju svoje poslanike i njihove zamjenike. U Bosni i Hercegovini političke stranke stvarale su se, uglavnom, prema kriterijumu nacionalno-vjerske pripadnosti i to je u mnogome određivalo njihovu političku fizionomiju i njihov politički program i davalo obilježje stranačko-političkim odnosima“.¹⁷

Osoba, koja je pokrenula ujedinjavanje stranaka i grupa iz Srbije, Hrvatske, Slovenije i Bosne i Hercegovine i osnivanje nove stranke, bio je Srbin, Svetozar Pribićević. Rezultat tih njegovih napora i napora njegovih suradnika je osnivanje *Demokratske stranke*. Službeno ime stranke bilo je *Jugoslavenska demokratska stranka*, dok je u javnosti gotovo uvijek nazivana samo *Demokratska stranka*, pa se pod tim imenom spominje i u publicistici i historiografiji.¹⁸

Već sredinom februara 1919. održan je veliki skup u Sarajevu, na kojem sudjeluju predstavnici hrvatsko-srpske koalicije te još desetak stranaka i grupa sa područja Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Bosne, Slovenije i Vojvodine. Tadašnja vladajuća ideologija nacionalnog i državnog unitarizma nije priznavala postojanje posebnih nacija već samo tri „plemena“: Srba, Hrvata i Slovenaca, kao jednog „jedinstvenog jugoslavenskog naroda“, a u slučaju Bošnjaka i činjenicu da oni kao muslimani predstavljaju zasebnu kulturno-vjersku grupu. Na toj unitarističkoj nacionalnoj ideologiji, koja je bila osnova za koncept centralističkog državnog uređenja, osnovana je upravo u Sarajevu, 15. 02. 1919. - *Demokratska stranka*.¹⁹ Od političkih grupa iz Bosne i Hercegovine njoj su pristupile srpske grupe oko listova *Narod* i *Radena*, te bošnjačka grupa oko lista *Jednakost*.²⁰ Konferencija ujedinjenja održana je u Sarajevu, 28. 05. 1919. godine, a rezultirala je formiranjem zajedničkog kluba u *Privremenom narodnom predstavništvu* sa zadatkom da koordinira aktivnosti među članovima u izvršavanju priprema za izradu programa stranke.²¹

17 Nusret Šehić, *Bosna i Hercegovina 1918-1925: privredni i politički razvoj*, Institut za historiju, Sarajevo 1991, 43-44. (dalje: N. Šehić, *BiH 1918-1925*).

18 Stranka je osnovana na „Kongresu ujedinjenja“ u Sarajevu, u maju 1919. godine, sa programom integralnog jugoslavenstva i nepomirljive borbe protiv „separatizma“ (prvenstveno hrvatskog).

19 Program (J)DS naglašava da *Demokratska stranka* „smatra narod Srba, Hrvata i Slovenaca kao nacionalnu cjelinu, jednu po krvi i jeziku i po svojim osjećajima. (...) Stoga *Demokratska stranka* isključuje sve historijske, plemenske, vjerske i pokrajinske razlike i obzire kao razlog i podlogu za političko i administrativno uređivanje i posebno stranačko odvajanje. *Demokratska stranka* će (...) suzbijati svako djelovanje separatizma“. F. Čulinović, *Jugoslavija između dva rata*, I, 278.

20 Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, Bošnjačka zajednica kulture „Preporod“, Sarajevo 1997, 492. (dalje: M. Imamović, *Historija Bošnjaka*).

21 Istog dana kada je otpočelo sa radom *Privremeno narodno predstavništvo* (01. 03. 1919) oformljen je i demokratski klub u koji su ušla 82 poslanika iz Hrvatske, Slavonije, Bosne i Hercegovine, Dalmacije i Istre. Klub je preuzeo inicijativu u nastavku formiranja stranke. Pošto su propali pokušaji o fuziji s *Radikalnom strankom*, koja nije bila spremna da se odrekne imena i tradicije, prevladala je orijentacija povezivanja sa srbijanskom opozicijom. Već sljedećeg mjeseca su se toj inicijativi

U isto vrijeme organizuju se i Bošnjaci (bosanskohercegovački muslimani): „Ubijanje, progoni, pljačka imovine, koji su uslijedili odmah nakon južnoslavenskog ujedinjenja, a što je pripisivano grupama, ekstremistima itd, te neravnopravan tretman uz ekonomsku eksploataciju natjerala je Muslimane na okupljanje. U državi parlamentarnog višepartijskog sistema osnovali su političku organizaciju. Pošto su autohtoni Slaveni, a država se osniva na slavenskom jugu, a organizacija treba da zastupa interese muslimanskog naroda, pa su je nazvali *Jugoslavenska muslimanska organizacija*“.²² Nakon dužih priprema, *Jugoslavenska muslimanska organizacija* (JMO), formirana je 17. 02. 1919. godine u Sarajevu.²³ Prvi predsjednik JMO bio je tuzlanski muftija, hadži hafiz Ibrahim ef. Maglajlić. JMO, u vrijeme osnivanja, imala je svoj političko-informativni list *Vrijeme* a uređivao ga je Sakib Korkut sa drugovima. Poslije formiranja JMO u Sarajevu, list *Organizacije* nastavlja izlaziti ali pod novim imenom - *Pravda*. Time je JMO već samim nazivom svog glasila istakla da Bošnjaci kao muslimani traže pravdu, odnosno ličnu i imovinsku sigurnost, ostvarivanje i zaštitu svojih prava.²⁴ U listu *Pravda* svakodnevno su se muslimani pozivali na okupljanje u političku stranku (JMO) i da radi većeg uspjeha u zaštiti građanskih prava ostvare što veću jedinstvenost, bez obzira na različite lične interese. Za takvu političku agitaciju rukovodstva JMO, odlično su služili kao neoborivi dokaz razne nepravilnosti i propusti prema muslimanima na svim sektorima javnog života i društvene djelatnosti.²⁵ „Sama zamisao o političkoj organizaciji u kojoj bi se okupili svi bh muslimani, neovisno o staležu, društvenom položaju i nacionalnom usmjerenju, organski se nadovezivala na konfesionalno utemeljeni političko-stranački sustav u Bosni i Hercegovini iz austro-ugarskog razdoblja, a koji se, bez obzira na nove stranačke oblike i promijenjene političko-nacionalne i državno-pravne okolnosti, u svojoj biti održao i u političkom i parlamentarnom životu Kraljevine SHS/Jugoslavije.²⁶ Konfesionalna razdioba istojezičnog stanovništva, kao temeljna socijalna činjenica na podlozi koje su oblikovane i prihvaćene nacionalne ideologije, ostala je u Bosni i Hercegovini i nakon 1918. ključni i gotovo jedini temelj političko-stranačkog okupljanja“.²⁷

pridružile i tri stranke iz Srbije: *Samostalna radikalna stranka* (predsjednik Ljubo Davidović), *Napredna stranka* (Vojo Marinković) i *Liberalna stranka* (Vojo Veljković). Fuzija je sprovedena 11. 04. 1919. godine, potpisivanjem programske deklaracije od strane predstavnika demokratskog kluba i klubova opozicionih srbijanskih stranaka.

22 S. Đulabić, *Od Spahe do Alije*, 53.

23 Salim Čerić, *Muslimani srpskohrvatskog jezika*, IP Svjetlost, Sarajevo 1968, 187. (dalje: S. Čerić, *Muslimani srpskohrvatskog jezika*).

24 M. Imamović, *Historija Bošnjaka*, 493

25 S. Čerić, *Muslimani srpskohrvatskog jezika*, 189

26 O političko-stranačkom životu u Bosni i Hercegovini u austro-ugarskom razdoblju: Luka Đaković, *Političke organizacije bh katolika Hrvata, (I. dio: Do otvaranja Sabora 1910)*, Zagreb 1985; Mustafa Imamović, *Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak Bosne i Hercegovine od 1878. do 1914*, Sarajevo 2007, 159-227

27 Zlatko Hasanbegović, *Jugoslavenska muslimanska organizacija 1929-1941. (U ratu i revoluciji 1941-1945)*, Bošnjačka nacionalna zajednica-Institut društvenih znanosti Ivo Pilar-Medžlis Islamske zajednice Zagreb, Zagreb 2012, 17.

Program JMO polazio je od zaštite već ugrožene lične i imovinske sigurnosti bošnjačkog stanovništva. Osnovi programa su ravnopravan položaj ljudi i vjera u svim društvenim zbivanjima, vladavina *Narodnog predstavništva* sa proporcionalnim pravom glasa, sa suverenom iz porodice Karadževića i autonomnim pravima Bosne i Hercegovine, u granicama njene srednjovjekovne države, potvrđenih i od oba bivša okupatora. Program je imao jugoslavenski osnov. Zahtijevala se država građanskih prava i sloboda na ravnopravnoj osnovi svih jugoslavenskih naroda, odnosno plemena, kako su nazivani tada drugi narodi osim srpskog, hrvatskog i slovenačkog, država sa jedinstvenim osnovnim zakonodavstvom u čijoj administrativnoj podjeli Bosne i Hercegovine treba da sačuva svoju cjelovitost.²⁸

Jugoslavenska muslimanska organizacija (najznačajnija bh politička stranka u tom periodu) nastala je, dakle, ujedinjenjem muslimanskih/bošnjačkih lokalnih političkih organizacija u februaru 1919. godine.²⁹ Najprije se pred JMO postavio zadatak da se odbrani od optužbi da je organizacija stvorena na konfesionalnoj osnovi, i da se kao takva, ne može tolerisati u javnom životu. „Organizovanje na konfesionalnoj osnovi, rukovodstvo JMO je obrazložilo činjenicom da muslimani nisu svjesni *plemenskog* imena, a naglasilo je da se u političkom radu ne rukovode vjerskim motivima. To dokazuju time što su u svojoj organizaciji dali mjesta objema nacionalnim strujama (Srbima i Hrvatima) i *što simpatično pozdravljaju bliženje pomoću jugoslavenstva*“.³⁰ Drugi zadatak JMO bio je da se zaustave fizički progoni, bezakonja i razni drugi pritisci prema Muslimanima, koji su, istina u blažem obimu, nastavljeni i 1920. U tome je naročito bila aktivna *Organizacija jugoslavenskih nacionalista – ORJUNA*.³¹

Ubrzo nakon formiranja JMO-a obnovljena je stara *Hrvatska narodna zajednica* (HNZ), koja se kasnije podijelila na *Hrvatsku težačku stranku* i *Hrvatsku pučku stranku*³² a dr. Milan Srškić je osnovao bosanski ogranak *Radikalne stranke*. Početkom 1920. godine dio građanstva i bogati seljaci osnovali su *Savez težaka*, kasnije preimenovan u *Savez zemljoradnika*. Pored ovih izvornih bosanskih stranaka, na području Bosne i Hercegovine djelovale su i neke druge političke stranke i organizacije (npr. *KPJ* i *Hrvatska pučka seljačka stranka*...).

28 S. Đulabić, *Od Spahe do Alije*, 53-54.

29 Interesantno je napomenuti da je dr. Mehmed Spaho ušao u JMO 16.03.1919. godine, mjesec dana poslije njenog osnivanja (kada se 01.03.1919. godine formiralo *Privremeno narodno vijeće Kraljevine SHS*, dr. Spaho i Hrasnica su ušli u njega u želji da brane političke interese bh muslimana). Iako je od početka pripadao političkoj grupi sarajevskih muslimana koji će na kraju i formirati JMO, na osnivačkoj skupštini nije izabran u glavna stranačka tijela. U JMO-u je stajao u sredini između autonomističke frakcije, frakcije bliske hrvatskim nacionalnim koncepcijama, te grupe koja je zagovarala saradnju sa vladom u Beogradu i srpskim strankama.

30 S. Cerić, *Muslimani srpskohrvatskog jezika*, 189.

31 *Isto*, 189.

32 Uobičajeni naziv za članove i pristaše HPS-a bio je *pučkaši*. Stranka je svoje ishodište imala u *Hrvatskome katoličkom pokretu*, u sklopu kojega je od 1912. djelovao Hrvatski katolički seniorat, organizacija katoličkih intelektualaca. Na sastanku Seniorata, održanom u Zagrebu 6. i 7. maja 1919, zaključeno je da se provede u život već donesena odluka o pokretanju i organiziranju vlastite političke stranke – *Hrvatske pučke stranke*.

„U organiziranju seljaštva, koje je bilo najbrojnije iz redova Srba, vidnu ulogu imali su sveštenici, učitelji i dobrovoljci. Oni su imali važnu ulogu i u stvaranju *Težačke organizacije Bosne i Hercegovine* koja je obrazovana na *Skupštini težačkih predstavnika*, održanoj u Sarajevu 24. i 25. avgusta 1919. godine. (...) Težačka organizacija shvatala je svoju ulogu u tome da podstakne vladajuće faktore i tada najuticajnije stranke, u prvom redu *Radikalnu stranku* i *Jugoslovensku demokratsku stranku*, da se ozbiljnije angažuju u rješavanju agrarnog pitanja. Kako smo već istakli, ona je djelovala kao vanstranačka, ograničavajući se isključivo na problem agrara i ostvarenje svog programa iz te sfere, koji je sadržan u zahtjevu da se sva kmetska selišta i beglučki posjedi dodjele težacima bez ikakve odštete i uslova. Ovaj program, posebno što se tiče beglučkog posjeda, nisu ni najviše vlasti u zemlji, a ni pomenute političke stranke, u potpunosti prihvatile, pa se *Težačka organizacija* zbog toga odlučuje da, proglašavajući se u junu 1920. kao politička stranka pod nazivom *Savez težaka Bosne i Hercegovine*, preuzme na sebe dalju borbu za radikalnim rješenjem agrarnog pitanja. U toj svojoj aktivnosti *Savez težaka* će se čvršće orjentisati na *Savez zemljoradnika* u Srbiji, a od 5. 12. 1920. godine i ujediniti s pomenutom strankom u jedinstvenu organizaciju, pod nazivom *Savez zemljoradnika*“.³³

Prvi izbori u Kraljevini SHS, Vidovdanski ustav i društvene podjele

Izbori za Ustavotvornu skupštinu održani su, kako je bilo i predviđeno, 28. 11. 1920. godine. Na izborima je od 11.646.985 stanovnika Kraljevine SHS pravo glasa imalo samo njih 2.480.623. To pravo iskoristilo je 64,79% upisanih u birački spisak. Na izborima su učestvovala 22 stranke i jedna nestranačka organizacija. Birano je 419 poslanika u 56 izbornih jedinica. Izabrano je 415 od 419 poslanika (ostali su bili u izbornim jedinicama pod italijanskom okupacijom), koja nije dozvolila održavanje izbora za državu sa kojom je imala teritorijalni spor. Na izborima su sudjelovale skoro sve postojeće stranke, a najznačajnije rezultate su ostvarile: *Demokratska stranka*, *Narodna radikalna stranka* (NRS), *Hrvatska pučka seljačka stranka*, *Komunistička partija Jugoslavije*³⁴ i *JMO* koje su dobile 315 od 415 mandata za Ustavotvornu skupštinu.

³³ N. Šehić, *BiH 1918-1925*, 52

³⁴ U Kraljevstvu SHS su tada uspješno djelovale građanske i radničke stranke. Za razliku od građanskih stranaka u *Kraljevstvu SHS*, KPJ je bila revolucionarna i podržavala je štrajkove, demonstracije, pa čak i terorističke aktivnosti. Prekretnica je bio štrajk rudara u Husinu kod Tuzle, u kome su ubijeni jedan policajac i četiri rudara. Zato je vlada, na prijedlog ministra unutrašnjih poslova Milorada Draškovića, 30. 12. 1920. donijela *Obznanu*, zakonsku uredbu kojom je privremeno zabranjena KPJ (jedina legalna komunistička aktivnost je bilo angažovanje u Ustavotvornoj skupštini). Komunisti u želji da se osvete Draškoviću za *Obznanu*, izvršili su na njega atentat 21. 07. 1921. Kao odgovor na ubistvo ministra Vlada je donijela *Zakon o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi*, kojim je zabranjena *Komunistička partija* i svaka aktivnost njenih članova.

R. br.	Naziv stranke ili koalicije	Glasova	%	Mandata
1.	Demokratska stranka - Ljubomir Davidović	319.448	19,9	92
2.	Narodna radikalna stranka - Nikola Pašić	284.575	17,7	91
3.	Komunistička partija Jugoslavije	198.736	12,4	58
4.	Hrvatska pučka seljačka stranka - Stjepan Radić	230.590	14,3	50
5.	Savez zemljoradnika i Samostalna kmetijska stranka-J. J. ³⁵	151.603	9,4	39
6.	Jugoslavenska muslimanska organizacija - Mehmed Spaho	110.895	6,9	24
7.	Slovenska ljudska stranka - Anton Korošec	58.971	3,7	14
8.	Hrvatska pučka stranka i Bunjevačko-šokačka stranka	52.333	3,3	13
9.	Jugoslavenska socijaldemokratska stranka	46.792	2,9	10
10.	Narodna turska organizacija «Džemijet»	30.039	1,9	8
11.	Hrvatska težačka stranka	38.400	2,4	7
12.	Hrvatska zajednica	25.867	1,6	4
13.	Jugosl. republikanska stranka – Ljubomir Stojanović	18.136	1,1	3
14.	Hrvatska stranka prava	10.880	0,7	2
15.	Narodno-socijalistička stranka	6.186	0,4	2
16.	Nezavisna lista - Ante Trumbić	6.581	0,4	1
17.	Liberalna stranka	5.061	0,3	1
18.	Ostali (bez mandata) ³⁶	12.118	0,7	0
UKUPNO		1.607.265	100,00	419

Tabela 1. Rezultati političkih stranaka na izborima za Ustavotvornu skupštinu.³⁷

Rezultati izbora za NRS i Pašića su bili jako povoljni, jer *Demokratska stranka* nije imala drugih mogućnosti, osim da se udruži sa NRS, ukoliko je željela da svoj koncept centralističke države pokuša sprovesti u djelo. Sa druge strane, iskusni i uvijek oprezni Pašić je držao otvorenom i opciju mogućeg dogovora sa hrvatskom opozicijom. (J)DS, osvojila je pojedinačno najviše glasova i mandata: 319.448 glasova (19,9%) tj. 92 (ili 22,2%) mandata (od 415).³⁸ Bila je jedina stranka koja je istakla svoje liste u svih 55 izbornih jedinica (komunisti u 54, radikali u 47) i bila je jedina stranka koja je osvojila mandate u svih osam pokrajina tadašnje države.

Rezultati izbora su pokazali da je *Demokratska stranka* osvojila najviše mandata, ali tek jedan više od NRS. Za stranku koja je bila dominantna u *Privremenom predstavništvu* to je ipak bio neuspjeh. Naime, (J)DS je loše prošla i u svim bivšim austro-ugarskim krajevima. To je kod njihovih lidera poljuljalo vjerovanje da njihova centralistička politika predstavlja ono što žele građani

35 *Savez zemljoradnika* je osvojio 30 mandata, a *Samostalna kmetijska stranka – Jovan Jovanović* 9 mandata.

36 *Srpska narodna organizacija* (6.215 glasova); *Radnička stranka* (2.484 glasa); *Prekomurska gospodarska organizacija* (1.960); *Češka stranka* (704); *Nezavisna muslimanska stranka* (449); *Muslimanska narodna stranka – S. Bašagić* (306)...

37 S. Arnautović, *Političko predstavljanje i izborni sistemi u BiH*, 422

38 U sjevernoj Srbiji (bez Vojvodine) i južnoj Srbiji (područje koje je Srbija osvojila u Balkanskim ratovima 1912–1913, sa Makedonijom) osvojili su ukupno 56 mandata (radikali 46, komunisti 32). Nakon Srbije, najviše mandata osvaja u Hrvatskoj i Slavoniji: 19 od ukupno 93.

novonastale države. Ni NRS nije bolje prošla u tim krajevima, ali je to njima predstavljao mnogo manji problem jer su otvoreno istupali kao srpska partija. Vrlo značajan uspjeh su postigle dvije antirežimske partije: HPSS i KPJ.³⁹ Drugi dobitnici ovih izbora su bili *komunisti*, koji su bili treća stranka po jačini u skupštini i koji su prošli izuzetno dobro u Makedoniji. Ostatak mjesta u *Konstituenti* (Skupštini) su zauzele manje stranke koje su, u najboljem slučaju, bile skeptične prema centralističkoj platformi *Demokratske stranke*.

R. br.	Politička stranka	Broj mandata	Broj glasova (i % mandata u odnosu na ukupan broj mandata iz Bosne i Hercegovine)
1.	Jugoslovenska muslimanska organizacija	24	110.895 (38,1%)
2.	Savez težaka (zemljoradnika)	12	54.506 (19,0%)
3.	Narodna radikalna stranka (Pašić)	11	59.443 (17,5%)
4.	Hrvatska težačka stranka	7	38.390 (11,1%)
5.	Komunistička partija Jugoslavije	4	18.074 (6,3%)
6.	Hrvatska pučka stranka	3	20.774 (4,8%)
7.	(Jugoslavenska) Demokratska stranka	2	17.980 (3,2%)
8.	Ostale stranke (4 stranke) ⁴⁰	0	10.876 (0,0%)
Ukupno		63	330.938 (100,0%)

Tabela 2. Rezultati izbora po pojedinačnim izbornim listama političkih stranaka u Bosni i Hercegovini.⁴¹

Kada su u pitanju izbori na teritoriji Bosne i Hercegovini - JMO je ostvarila najbolji uspjeh dobivši 110.895 glasova ili 24 od ukupno 63 mandata sa prostora Bosne i Hercegovine u *Konstituenti*. Da JMO nije okupila skoro sve bosanskohercegovačke muslimane/Bošnjake u svoje redove, oni bi svoje glasove dali drugim strankama i ne bi bili važan politički faktor i tako bi bili od Srba i Hrvata lakše asimilirani. Ovaj politički uspjeh novoformirane JMO je bio iznenađujući za sve tadašnje političke subjekte, naročito su bili iznenađeni politički krugovi u Beogradu, kojima nikako nije odgovarala činjenica da su bh. muslimani kompaktni, da se organiziraju i da imaju političku dominaciju na prostoru Bosne i Hercegovine.

„Bosanskohercegovačko srpsko pučanstvo je glasovalo za srpske stranke koje su se u državno-političkom pogledu očitovale za jasno velikosrpsstvo a međusobno su se razlikovale samo u stupnju radikalnosti s kojom su izlazili

39 „Vođstvo HPSS - Hrvatske pučke seljačke stranke je bilo pušteno iz zatvora tek kada je izborna kampanja već počela, ali prema nekim historičarima ovo im je više pomoglo nego aktivna kampanja (u Bosni i Hercegovini je Zemaljska vlada početkom 1919. godine zabranila "...rasprostranjenje zagrebačkih brošura sa proglasom za republiku od 31. 12. 1918, štampanu kao prilog *Domu*, listu HPSS, br. 52 od 30. januara 1919, kao štetne za državne interese u području Bosne i Hercegovine”)“.
Šire u: Arhiv Bosne i Hercegovine, fond: Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu, 1919, br. 1126.

40 Ostale stranke: *Socijaldemokratska stranka* – srpska skupina oko lista *Zvono* (2.784 glasa), *Srpska narodna organizacija* – *Čokorilo* (6.215 glasova), *Muslimanska težačka stranka* (1.122 glasa), *Nezavisna muslimanska lista* – *Muslimanska narodna stranka* i *Nezavisna muslimanska stranka* (755 glasova)

41 Sastavljeno prema: N. Šehić, *BiH 1918-1925*, 175-180.

u javnost kad se radilo o zemljišnoj reformi ili o izgonu neslavenskih ‘stranaca’ koji su u austro-ugarsko vrijeme u Bosni i Hercegovini našli novu domovinu, ili o pritisku na muslimane da se priznaju pripadnicima srpske nacionalnosti. Bosanskohercegovačko hrvatsko izborno tijelo je, slično kao u austro-ugarsko vrijeme, glasovalo više za ‘kršćansko-liberalnu’ HTS nego za ‘doktrinarnu’ HPS. Bosanskohercegovački muslimanski birači su se već na prvim parlamentarnim izborima u očiglednoj većini odlučili za ‘svoje stranke’, naime za JMO, koja je artikulirala muslimanske ekonomske i vjerske interese. Uspjeh komunista kao i socijaldemokrata u Bosni i Hercegovini ležao je ispod jugoslavenskog prosjeka i odgovarao njihovom uticaju na radništvo u Bosni i Hercegovini... Većina bosanskohercegovačkog radništva, čiji se ukupan broj u „Prvoj Jugoslaviji“ kretao između 60.000 i 80.000, odlučila za domaće nacionalne stranke“.⁴²

	Popis stanovništva iz 1921.	Izborni rezultati 1920.
Muslimani	31,1 %	33,5 %
Srbi (pravoslavci)	43,7 %	40,2 %
Hrvati (katolici)	21,3 %	17,8 %
Ostali	--	5,46 %

Tabela 3. Usporedba rezultata glasanja 1920. i popisa građana 1921. (prema vjerskoj pripadnosti) za Bosnu i Hercegovinu.⁴³

Kompaktnost Muslimana na izborima 1920. komentarisali su:⁴⁴

- 1) Sarajevska *Srpska riječ*, radikalski list (od 30. 11. 1920): „muslimanski težaci su shvatili, da su njihovi zajednički interesi osobito zbog pogrešnog i jednostranog postupanja u agraru i zbog nemilih događaja koji se dešavaju iza oslobođenja u nekim krajevima, jači i preči, od nekoliko dunuma zemlje više ili manje. Činjenica je, koja se ne da pobiti, da se svijest solidarnosti među muslimanima... tako probudila, da su skoro svi kao jedan čovjek glasali za svoju muslimansku stranku...“;
- 2) Sarajevski *Jugoslovenski list* (od 3.12.1920. godine), demokratsko liberalno hrvatsko glasilo: „Nezadovoljni tužeći se na mnoge nepravde, svi su došli na biralište kao jedan čovjek da u Beograd pošalju svoje pouzdane ljude...“;
- 3) Beogradski *Balkan*, radikalski list (od 5.12.1920): „Ona divljačka hajka naših *državotvoraca* odmah po ujedinjenju pa sve do danas protiv braće muslimana nije ni mogla doneti kakav bolji plod. Svi oni muslimani u Bosni, koji su bili gonjeni... ne bi bili ljudski stvorovi... kad bi drukče odgovorili...“.

42 Srećko M. Džaja, *Politička realnost jugoslavenstva (1918-1991)*, Svetlo riječi, Sarajevo - Zagreb 2004, 193. (dalje: S. M. Džaja, *Politička realnost jugoslavenstva*).

43 Florian Bieber, *Bosna i Hercegovina poslije rata: politički sistem u podjeljenom društvu* (s engleskog Milena Marić-Vogel), Buybook, Sarajevo 2008, 18.

44 S. Cerić, *Muslimani srpskohrvatskog jezika*, 188

Na izborima za *Ustavotvornu skupštinu* na prostoru Bosne i Hercegovine, poslije JMO koja je dobila najviše (glasova i) mandata (110.895 glasova i 24 mandata), bio je *Savez težaka/zemljoradnika*⁴⁵ sa 12 mandata, zatim: *Radikalna stranka* – 11, *Hrvatska težačka stranka* – 7, KPJ – 4, *Hrvatska pučka stranka* – 3 mandata i *Demokratska stranka* – 2 mandata.⁴⁶ Tako je JMO iz izbora za Ustavotvornu skupštinu izašla kao najjača i najuticajnija bosanskohercegovačka stranka. Ona je glasovima značajne većine Bošnjaka, svih slojeva, uspjela osigurati za sebe pravo na političko predstavljanje bošnjačkog naroda. Na izbore 1920. izašle su još tri bošnjačke stranke: *Muslimanska težačka stranka* „Mutež“ (115 glasova), *Muslimanska radikalna stranka* (449 glasova) i *Muslimanska narodna stranka*, koju je uoči izbora osnovao dr. Safet-beg Bašagić (ekstremni feudalci), ali su pretpjele potpuni neuspjeh – 306 glasova. Dvije prve su vodili srpski nacionalisti a sve tri zajedno nisu osvojile ukupno ni hiljadu glasova i raspale su se poslije izbora.⁴⁷ Tako je JMO ostala jedini kvalificirani predstavnik bh muslimana (Bošnjaka). (J)DS i NRS zajedno nisu imale dovoljno mandata da same donesu ustav, pa su pravile koaliciju sa *Jugoslavenskom muslimanskom organizacijom*. JMO je tražila i dobila ustupke oko očuvanja Bosne u njenim granicama ali i uticaja agrarne reforme na zemljoposjednike Bošnjake/muslimane u Bosni.

Parlamentarni izbori za Konstituantu (ustavotvornu skupštinu) predstavljali su prvo zvanično odmjerenje uticaja 22 političke partije koje su učestvovala na izborima. Izbori su, kao što je rečeno, održani 28. 11. 1920. godine. I pored općeg prava glasa (samo za muškarce, jer su žene bile isključene) stepen apstinencije je bio visok, tj. glasalo je samo 64,95% građana sa pravom glasa.⁴⁸ U vrijeme izbora „znatan dio birača se izjašnjavao u suglasnosti sa vjerskim ubjedenjima i nacionalnim opredjeljenjima. Posebno je to bilo izraženo na tlu Bosne i Hercegovine. (...) Na tlu Bosne i Hercegovine tom rezultatu su kumovala indirektno isključiva stanovišta *Narodne radikalne stranke* koja su iritirala pretežno muslimansko i hrvatsko stanovništvo, ali i dio srpskih masa (oko *Saveza zemljoradnika*). Radikalni organ ‘Srpska riječ’ dva dana uoči izbora pisala je: ‘Mi smo već pripojeni Srbiji... sastavni dio Srbije. Bosna i Hercegovina je Srbija’⁴⁹.

45 Pokret težaka 24. i 25. avgusta 1919. dobija organizacionu formu u "Težačkoj organizaciji", koja je poslije godinu dana borbe za rješenje beglučkog pitanja u duhu traženja težaka beglučara pretvara 6. aprila 1920. u političku stranku "Savez težaka" (Todor Kruševac, Bosanski agrar posle 1918, *Pregled*, godina II, knjiga 2, sveska 59, Sarajevo, 291-302). *Savez težaka* osnovan je 7. aprila 1920. godine. Poslije izbora *Savez težaka* ujedinio se sa *Savezom zemljoradnika*. U početku je *Savez težaka* bio vanstranačka agrarna organizacija, koja se poslije pretvorila u stranačku. Njihovi lideri dobili su pretežan uticaj u *Savezu*. Bosanci oslobođeni kmetskih odnosa, donijeli su svoj srpski nacionalizam Bogdan Stojsavljević, *Seljaštvo Jugoslavije 1918-1941*, Beograd 1952, 137.

46 Mustafa Imamović, *Bošnjaci u emigraciji: monografija „Bosanskih pogleda“ 1955-1967*, Bošnjački institut Zurich – odjel Sarajevo, Edicija Bošnjački pečat, Sarajevo 1996, 207-208.

47 M. Imamović, *Historija Bošnjaka*, 495.

48 Poređenje je vršeno sa izlaznošću u Bosni i Hercegovini, 1945. i 1996. (izbora - po završetku ratnih sukoba)

49 Grupa autora, *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Sarajevo 1995, 252.

Najviše glasova, na nivou Kraljevine SHS, dobile su *Demokratska i Radikalna stranka*. U decembru 1920. sazvana je *Ustavotvorna skupština* sa ciljem da usvoji Ustav. Opoziciju su sačinjavale *Komunistička partija* - 58 poslanika, *Hrvatska pučka seljačka stranka (HPSS)* – 50 poslanika, *Socijalistički klub* i *Zemljoradnički klub* Dragoljuba Jovanovića. Opozicija je optuživala vlast, demokrate i radikale, da *Poslovník* nije u skladu sa *Izbornim zakonom* i da *Poslovník* krši odredbe *Krfske deklaracije* po kojoj je predviđeno da je Ustav moguće donijeti samo dvotrećinskom većinom. Poslije izbora počinju političke borbe stranaka u *Skupštini* i van nje a posljedice tih borbi stvorile društvene rascjepa (klivaža) koje su ostale do kraja postojanja Jugoslavije.

Ukupan broj zastupnika u *Ustavotvornoj skupštini* trebao je biti 419, a radikala i demokrata koji su predali nacrt za budući ustav bilo je, u Skupštini, zajedno 183. Međutim, *Poslovník* je predviđao 50% od 419 poslanika (tj. 209,5) plus jedan glas (tj. 211 poslanika), za usvajanje Ustava bez obzira koliko je glasova protiv. Samo je ustupak *Jugoslavenske muslimanske organizacije*, *Slovenske ljudske stranke* i *Džemijeta* (grupa muslimana iz Makedonije i sa Kosova) omogućio da Ustav bude usvojen. Ustav je izglasan 28. 6. 1921. godine i nazvan je *Vidovdanski ustav* (dobio ime po tome što je izglasan na pravoslavni srpski praznik Sv. Vida). Izglasala ga je natpolovična većina zastupnika a ne 2/3 zastupnika (što je ustaljena demokratska procedura kod donošenja ili mijenjanja ustava). Od ukupno 419 poslanika u Skupštini je bilo njih 258 (a 161 poslanik je bio odsutan) a za Ustav su glasala 223 poslanika dok ih je 35 bilo protiv. Dakle, *Vidovdanski ustav*, je izglasan prostom većinom od 53% glasova izabranih poslanika u Konstituenti.⁵⁰ Prilikom usvajanja Ustava ispoljio se duboki rascjep, tj. podjeljenost među političkim strankama u gledištima na osnovna pitanja državnog uređenja i oblika vladavine. O pojavi ovog rascjepa govori i historičar Tomislav Išek: „Način izglasavanja Ustava 26. 6. 1921. godine i ostale, u vezi s tim, propuštene prilike za afirmaciju stvorene jednakopravnosti, dovele su do udruživanja svih hrvatskih političkih faktora u formi *Hrvatskog bloka* (dalje: HB). Na prvoj skupštini HB, 30. 10. 1921. još jednom je, posebno, istaknuto da HRSS priznaje Bosni i Hercegovini pravo samoodređenja. Iako početkom 1921. HRSS pledira za rješenje problema Bosne i Hercegovine plebiscitom, potkraj iste godine HB je stao na stanovište koje je, svojom aplikacijom, posredno, značilo formalno inauguriranje procesa okupljanja Hrvata u cjelini.⁵¹ (...) Na intezivnije približavanje bosanskohercegovačkih Hrvata, u početku, prema Zagrebu, kao političkom centru, a docnije HRSS-i prevashodno je

50 Ustav je izglasan političkom „kupovinom” glasova stranaka iz Bosne i Hercegovine, Slovenije, Kosova i Makedonije, bez kojih Parlament (*Konstituanta*) ne bi imao 50% saziva. „Ustav je usvojen glasovima radikala (91), demokrata (91) *Jugoslavenske muslimanske organizacije* (23) slovenskih kmetijaca (10) i turske nacionalne organizacije *Džemijet*’ (8). Protiv Ustava je glasalo 35 poslanika (socijaldemokrati, republikanci, zemljoradnici i dr. Ante Trumbić), dok je 161 poslanik apstinirao“. Atif Purivatra, *Jugoslavenska muslimanska organizacija u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Drugo izdanje, Sarajevo 1977, 97.

51 Stalo se na stanovište "potpune slobode Hrvatskog naroda, gdje god se on nalazio". *Hrvatska sloga*, 241, 1.

utjecao, tako reći, identičan društveno-ekonomski, a time i politički položaj Hrvata Hrvatske i Hrvata Bosne i Hercegovine⁵²

U Skupštinu, kojoj je po donošenju Ustava skinut epitet ustavotvorne, nisu ušli predstavnici *Hrvatske republikanske/pučke seljačke stranke* (HPSS),⁵³ a *Obznanom* i *Zakonom o zaštiti države* zabranjena je *Komunistička partija*. Uskoro je donesen i novi izborni zakon.⁵⁴ U julu 1921. godine ubijen je ministar unutrašnjih poslova Milorad Drašković, što je režim iskoristio da 1. 08. 1921. donese *Zakon o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi*. To je bila konačna potvrda totalitarne vladavine kralja Aleksandra, koji je išao i dalje pa je sam birao i ministre, ne obazirući se na Skupštinu. U 1921. godine, 16. avgusta, umire kralj Petar I, nasljeđuje ga princ Aleksandar (1921-1934). Nakon silnih peripetija i političkih pregovora 28. 06. 1921. godine donešen je *Vidovdanski ustav*.⁵⁵ JMO je glasala za ovaj Ustav pod uslovom da bude sačuvana teritorijalna kompaktnost Bosne i Hercegovine. U novom Ustavu (u članu 135. stav 3) određeno je da će se Bosna i Hercegovina razdjeliti u oblasti ali "u svojim postojećim granicama" i dok se ne uredi zakon, okruzi u Bosni važe kao oblasti. Ovaj paragraf je bio izuzetno važan za Bošnjake (bh Muslimane) jer je bio garancija da se Bosna i Hercegovina neće teritorijalno dijeliti (na taj način se JMO borila za Bosnu i Hercegovinu).⁵⁶

Na često pitanje zašto su poslanici JMO-a glasali za ovaj ustav odnosno centralističko uređenje sam dr. Spaho pokušao je odgovoriti u *Pravdi*, glasilu ove stranke: „ovaj ustav bi bio donešen i bez JMO-a, tako bi Bosna i Hercegovina bila teritorijalno podjeljena, a bosanskohercegovački muslimani bi bili totalno izgubljeni

52 Tomislav Išek, Odnos Hrvatske seljačke stranke prema Bosni i Hercegovini do 1928. godine, *Prilozi*, god. IV, br. 4, Sarajevo 1968, 200.

53 HPSS se odlučila za bojkot parlamenta jer se zalagala za državu sa Hrvatskom kao ravnopravnim članom u zajedničkoj državi. Iako je HPSS dobila 50 zastupničkih mandata u Skupštini, ona nije sudjelovala u njenom radu, jer je svaki zastupnik morao položiti zakletvu kralju, a Radić to nije htio.

54 Kakvo je stanje bilo, vidi se iz podatka da je od 419 poslanika za *Izborni zakon* glasalo 164, od čega 5 protiv. Zakon je forsirao velike stranke, tako da na sljedećim izborima od 33 stranke njih 18 nije dobilo ni jedan mandat.

55 Prema *Vidovdansom ustavu* Kraljevina SHS je u članu 1. definisana kao "ustavna, parlamentarna i nasledna monarhija" ("Službene Novine" br. 142, od 28. juna 1921), što je trebalo značiti da je vlast kralja trebala biti ograničena – Ustavom i parlamentom. Međutim, ovdje to nije bio slučaj – kralj je imao najveći utjecaj, on je imao pravo raspisivati izbore, sazivati i raspuštati Skupštinu, raspuštati vladu... Također, ustav je ozakonio centralizam i unitarizam (postojanje tri naroda, tri jezika, ali - prevlast Srba). Država je podjeljena na 33 oblasti – Hrvatskoj je uzet dio njenog teritorija (Boka Kotorska je pripala Zetskoj oblasti i više nikada nije vraćena Hrvatskoj).

56 Ustavom je *Kraljevina SHS* bila podijeljena na 26 oblasti, a jedino je Bosna i Hercegovina ostala neokrnjena. Naime, važnu ulogu prilikom donošenja *Vidovdanskog ustava* 1921. godine, ili prvog ustava novouspostavljene jugoslavenske države imao je i lider JMO Mehmed Spaho. Spaho je tada konstruktivno djelovao, omogućivši donošenje ustava muslimanskim (bošnjačkim) glasovima, čime je prekinuo bezakonje i političku krizu zemlje, a zauzvrat je dobio teritorijalnu kompaktnost Bosne u novoj administrativnoj podjeli zemlje (ili čuveni čl. 135, odnosno „turski paragraf“, kako se taj član kolokvijalno zvao). Tim članom je dr. Spaho načelo autonomije, kompaktnosti i posebnosti Bosne unutar složene jugoslavenske zajednice, čvrsto afirmirao kao osnovni cilj, ili osnovnu vrijednost, svake bošnjačke politike. To je njegov temeljni doprinos razvoju bošnjačkog političkog mišljenja i bosanske političke prakse.

u novim oblastima i nebi mogli jedinstveno nastupati protiv nepravdi koje im se čine⁵⁷. Činjenica je da je Spaho ovdje bio u pravu, jer vladina koalicija bi svakako izglasala ustav i bez JMO-a, a Bosna i Hercegovina bi tada bila razdjeljena u oblasti i Bošnjaci bi vjerovatno postali zanemarljiv politički faktor u novoj zajednici.

Prvi podjela koja je vrlo brzo prerasla u rascjep, u ovom periodu je, podjela između buržoazije i radnika (rascjep rad-kapital u Lipset-Rokanovoj paradigmi). Naime, da bi zaustavila rastuće štrajkove *Vlada Kraljevine SHS* je decembra 1920. donijela dekret pod imenom "Obznana",⁵⁸ koji je, kako je objašnjeno, bio usmjeren na zaustavljenje "crvenog terora". Vladina uredba, pod nazivom *Obznana* zabranila je djelovanje KPJ, oduzela joj mandate u Konstituantu (Skupštini) i zabranjivala je svaku komunističku propagandu u zemlji (tom Uredbom KPJ je protjerana iz Ustavotvorne skupštine). Druga podjela koja je prerasla u rascjep vezana je za nerješeno nacionalno pitanje i pitanje političkog uređenja države (rascjep centar-periferija) i obilježice politički život u zajedničkoj državi između dva rata (već ranije smo kazali da je počeo tako što je, zbog pritisaka, *HPSS* napustila *Ustavotvornu skupštinu*). Naime, da bi narodni poslanici mogli da vrše dužnost, po *Poslovníku* je trebalo najprije da polože zakletvu kralju. To je značilo prihvatanje unitarne monarhije sa dinastijom Karađorđevića apriori. Poslanici iz *HPSS*-a su odbili da se zakunu na odanost kralju, jer bi to značilo da prihvataju da država ostane unitarna monarhija (oni su se zalagali da samo birači, tj. narodni poslanici u Skupštini mogu da o tome odluče) i zbog toga nisu učestvovali u radu *Konstituante*.

O drugom rascjepu koji je dominirao u bosanskohercegovačkoj politici pisao je i akademik Šehić Nusret: „Organizovanje bosanskohercegovačkih Muslimana na isključivo vjersko-nacionalnoj osnovi neće biti potrebno, prema mišljenju M. Spahe, tek onda ‘...kad nas prestanu tretirati inferiornim i kad nam priznaju ista prava kao i drugima...’. Takođe se u prilog tome isticao argument da je u Bosni i Hercegovini uopšte stranačko-politički život organizovan na vjersko-nacionalnoj osnovi, pa u tome ni Muslimani nisu bili izuzetak⁵⁹.”

Do usvajanja Vidovdanskog ustava sva vlast u *Kraljevstvu SHS* je pripadala Kralju, *Vladi* i *Privremenom narodnom predstavništvu*. Dominantni ideološki sukob novonastale države, po zabranjivanju KPJ, je bio između hrvatskog regionalizma i srpskog centralizma (ova podjela bi se mogla svrstati u sukob centar-periferija), dok su ostali narodi tome prilazili u zavisnosti od ukupne političke atmosfere. *Prvodecembarskom proklamacijom*, tj. *Proglasom o ujedinjenju*, građanstvu (i Države SHS i Kraljevine Srbije) nametnuto je unitarno uređenje i monarhija na

57 Član 135. *Vidovdanskog ustava* nazvan je još i "turski paragraf", zato što su Muslimani organizirani u JMO glasali za njega, itekako imao svoju važnost i težinu, odgodio je bar privremeno "plansko djeljenje" Bosne i Hercegovine.

58 Donošenju *Obznane* prethodili su i veliki štrajkovi u Sloveniji i Bosni, naročito u rudnicima, koji su natjerali Vladu da u rudnicima uvede vojnu upravu. Produljenje tog propisa bio je *Zakon o zaštiti države* (4. 8. 1921).

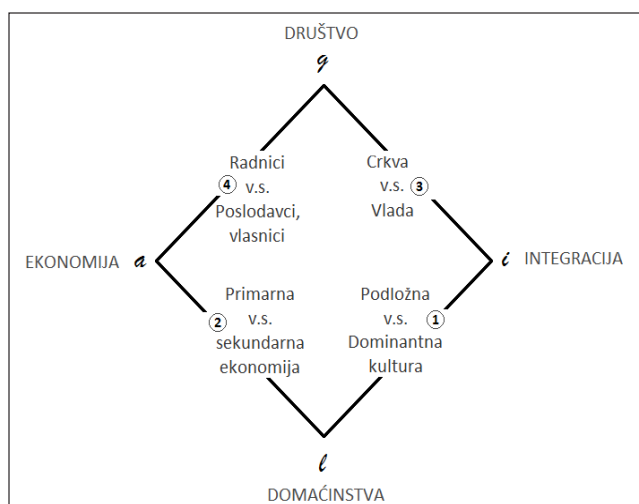
59 Nusret Šehić, Izbori za ustavotvornu skupštinu na području Bosne i Hercegovine (28. novembar 1920), *Prilozi*, XXIV, 25/26, Sarajevo 1990, 222.

čelu sa srbijanskom dinastijom Karađorđevića. Odmah nakon ujedinjenja političari i građani u Hrvatskoj su iskazali nezadovoljstvo zbog načina kako je ujedinjenje provedeno. U Zagrebu se, zbog toga, održavaju protesti. Prva je reagirala *Stranka prava*. Ona, 2. 12. 1918. godine, izdaje *Proglas hrvatskom narodu* u kome negira pravnu valjanost ujedinjenja jer odluku nije ratificirao hrvatski Sabor (tako se tek formirana država južnih Slavena počela raspadati – a disolucija će se okončati 1990-ih, op. a).

„Čime se objašnjava činjenica da je ujedinjenje južnoslavenskih naroda i zemalja u novu državu za Bosnu i Hercegovinu, i ne samo za Bosnu i Hercegovinu, značilo nemogućnost njene političko-upravne posebnosti? Mislim da su pri tome bila odlučujuća dva momenta. Jedan je bio taj što u vrijeme ujedinjenja (1918) u Bosni i Hercegovini nije postojala društveno-politička snaga sposobna da ujedini bosansko društvo na platformi njenog političkog integriteta i ravnopravnog položaja sa drugim zemljama koje su sa njom zajedno sačinjavale novu jugoslavensku državu. Srpska buržoazija u Bosni i Hercegovini u svome nacionalnom programu istakla je i tokom decenija zalagala se za priključenje Bosne i Hercegovine nacionalnoj matici – Srbiji. S druge strane, hrvatska građanska politika u Bosni i Hercegovini insistirala je na priključenju Bosne i Hercegovine Hrvatskoj. Jedino je muslimanska feudalno-građanska politika zastupala stanovište o autonomnom položaju Bosne i Hercegovine. Pri tome ona se rukovodila težnjom da se očuvaju društvene privilegije Muslimana i istovremeno da špekulacijama onemogući u Bosni i Hercegovini političku prevlast i monopol jednog ili drugog nacionalizma. Autonomna Bosna i Hercegovina u koncepcijama ove politike podrazumijevala je vodeći položaj Muslimana u Bosni i Hercegovini, čime je u suštini, poput srpske i hrvatske građanske politike, odbacivala princip nacionalne ravnopravnosti. Na kraju, socijalistički radnički pokret u Bosni i Hercegovini, dosljedan svome shvatanju o jedinstvenom jugoslovenskom narodu, nije pitanju političkog položaja Bosne i Hercegovine pridavao takav značaj kao spomenute građanske političke snage. Drugi momenat predstavljala je pobjeda velikosrpske koncepcije o uređenju države, u kojoj je dominantnu političku poziciju držala srbijanska buržoazija. U konkurentskoj borbi sa buržoazijama drugih zemalja za primat u novoj državi, ova buržoazija imala je niz prednosti, među kojima su od bitnog značaja bile sljedeće: ona je imala svoju nezavisnu nacionalnu državu – njena država pripadala je savezu pobjedničkih država, i što je osobito značajno, raspolagala je organizovanom vojnom silom. Ideja Velike Srbije značila je državno okupljanje srpskih zemalja u koje su, pored ‘srpskih država’, Srbije i Crne Gore, spadale Bosna i Hercegovina, Makedonija i neki dijelovi Vojvodine i Dalmacije. U istorijskoj realnosti Kraljevine SHS, odnosno Jugoslavije ona je našla značajne mogućnosti da se praktično izrazi. Jugoslavenski centralistički državni oblik odgovarao je hegemonističkim težnjama velikosrpske buržoazije, a jugoslavenski nacionalni unitarizam bio je veoma

pogodan plašt agresivnom velikosrpskom nacionalizmu⁶⁰. Kraljevina SHS, kao što je i uobičajeno za nove države, od prvog dana svog postanka je bila opterećena mnogim problemima koje je trebalo što prije riješiti. Ali nacionalno pitanje, koje je postojalo u svim pokrajinama koje su ušle u sastav zajedničke države, od 1. 12. 1918. se počinje komplicirati „Hrvatskim pitanjem“. U stvari, nacionalno pitanje u pokrajinama koje su ušle u sastav nove države, otvoreno još u 19-om stoljeću, ušlo je poslije *Prvog svjetskog rata* u novu fazu i postalo generator formiranja i sukobljavanja političkih stranaka i novih društvenih rascjepa (klivaža).

Ovo se može uporediti sa tvrdnjama Lipseta i Rokkana: „Suprostavljanja teritorijalnog karaktera postavljaju prepreke pred proces izgradnje države-nacije i, u krajnjem slučaju, vode do ratova za otcjepljenje. Pa ipak se opreke funkcionalnog karaktera mogu razviti samo nakon relativne početne konsolidacije državno-nacionalnog teritorija (poslije definisanja unutrašnjih granica, tj. u slučaju Kraljevine Jugoslavije, *Sporazuma Cvetković-Maček*, op. a). Dvije revolucije će slijedom valjati svoje valove u dvije konfliktne dimenzije. One će tako obuhvatiti konstelaciju rascjepa i političkih stranaka. Dvije revolucije stvaraju konflikte koji će se strukturirati u osnovne podjele (vidi *Prilog 1*).

Prilog 1. Predložena pozicije četiri krucijalne podjele u a-g-i-l paradigmi.⁶¹

60 Šire u: Enver Redžić, Društveno-istorijski i politički korijeni ZAVNOBiH-a, *Prilozi*, Institut za istoriju radničkog pokreta Sarajevo, god. IV, br. 4, Sarajevo 1968, 14.

61 Martin S. Lipset and Stein Rokkan, *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*, The Free Press, New York, Collier-Macmillan Limited, London 1967, 14: g pol – pol rascjepa koji obuhvaćaju cijelu nacionalnu teritoriju; i pol – pol ideoloških rascjepa; l pol – pol rascjepa lokalnih i regionalnih interesa protiv centra; a pol – pol funkcionalnih rascjepa... Lipset-Rokanov koncept je interpretiran u duhu Parsonsovog kategorijalnog aparata (A-G-I-L sheme, tj. temeljne funkcije društvene strukture: ekonomija/adaptacija – a, ciljevi/gouvernement – g, integracija – i, privatnost/lokalnost/latentnost – l) i na osnovu analize obimnog empirijskog materijala o nastajanju zapadnoevropskih političkih stranaka.

Rokkan ih u početku prikazuje u obliku romba... Dva su raskola neposredni produkt onoga što bi se moglo nazivati *nacionalnom revolucijom*: sukob između centra-graditelja dominantne nacionalne kulture i rastućeg otpora potčinjenog stanovništva koje je etnički, lingvistički ili vjerski različito (podložne kulture) u provinciji i na periferiji (1): sukob između države-nacije, centralizatorske i mobilizatorske, i povijesno uspostavljenih korporativnih privilegija Crkve (3). Dva su raskola produkti *industrijske revolucije*: sukob između ruralnih interesa (sekundarne ekonomije) i klase u usponu industrijskih poduzetnika (2); konflikt između vlasnika i poslodavaca s jedne strane i neposjednika, tvorničkih i ostalih radnika s druge (4)⁶².

Zaključak

Sva društva imaju suprotstavljene konstelacije koje nazivamo podjelama (rascjepima, raskolima). Podjela na lijeve i desne političke stranke postoji u skoro svim državama sa demokratskim uređenjem koje su se opredjelile za tržišnu ekonomiju. Ova podjela datira još iz vremena industrijskih revolucija u 19-om stoljeću. Političke stranke predstavljaju grupne interese i daju prednost nekim podjelama (rascjepima). Što više podjela (rascjepa) postoji u društvu, to je teže njime upravljati. Proučavanje sistema političkih stranaka može pomoći da se otkriju te podjele. Društvo u Bosni i Hercegovini i Kraljevini Slovenaca, Hrvata i Srba je imalo specifičnu strukturu podjela.

Cijeneći izborna opredjeljenja bh. glasača 1920-ih od četiri glavne vrste Lipset-Rokanovih rascjepa u Bosni i Hercegovini dominirala su dva rascjepa. Prvi rascjep je rascjep između centra (glavni predstavnici – *Demokratska stranka* Ljube Davidovića i *Radikalna stranka* Nikole Pašića) i periferije (glavni predstavnik u Bosni i Hercegovini je *Jugoslavenska muslimanska organizacija*). Drugi rascjep je rascjep između vlasnika sredstava za proizvodnju (buržoazije) i radnika (glavni predstavnik – *Komunistička partija Jugoslavije*). O podjelama u novonastaloj Kraljevini SHS, koje su vremenom prerasle u društvene rascjepe, pisao je i S. M. Džaja: „U Krfskoj deklaraciji od 20. 07. 1917. godine bila je predviđena jedna zajednička država Slovenaca, Hrvata i Srba (SHS) kao ‘demokratska parlamentarna monarhija s dinastijom Karađorđevića na čelu’, a aktom ujedinjenja od 01. 12. 1918. bila je i osnovana. Oba je puta izričito očitovana volja za jedinstvenom državom ‘troimenog naroda’ Slovenaca, Hrvata i Srba. Ali se zbog različitih mogućnosti tumačenja ideologema ‘troimenog naroda’ kao i različitog povijesnog i političkog podrijetla ujedinjenih zemalja odmah nakon akta ujedinjenja razvila žestoka rasprava o nazivu i obliku države: Jugoslavija ili Država SHS – nacionalna država (kao npr. Francuska) ili država više naroda (slično Švicarskoj) – i s time povezano pitanje kako državu treba raščlaniti i izgraditi – kao centralnu državu ili federaciju? Formalno gledano, nudili su se sljedeći modeli:

62 Daniel-Louis Seiler, *Političke stranke*, Pan Liber, Osjek-Zagreb-Split 1999, 89-90.

1. *Integralistički model*: oblik države centralistički, naziv države Jugoslavija s ciljem brzog stapanja Slovenaca, Hrvata i Srba u jednu novu naciju – Jugoslaveni;

2. *Velikosrpski model*: oblik države također centralistički, ali nikakvo preimenovanje u Jugoslaviju, nego proširenje srpskog poimanja države i srpskih institucija na nova područja sa naglaskom na oslobodilačkoj ulozi Srbije u Prvom svjetskom ratu;

3. *Federalistički model*: jednakopravnost triju imena i federalistički ustroj;

4. *Separatistički model*: razdvajanje i priznanje povijesnih pokrajina kao država. S ovim se modelima morala suočiti svaka stranka ondašnjega jugoslavenskog stranačkog spektra bez obzira na prioritete koji su bili zapisani u stranačkim programima⁶³.

Dakle, već u momentu stvaranja nove države posijana je klica društvenih rascjepa zbog nezadovoljstva nesrpskih naroda zajedničkom državom što će dovesti do njenog prvog raspada 1941. godine i konačnog nestanka u oružanim sukobima krajem 20-og stoljeća. Ove linije društvenih rascjepa su se izuzetno dobro primile i u centralnoj oblasti zajedničke države – Bosni i Hercegovini. I bitno su odredile bh stranački sistem. Priroda i karakter tih linija društvenih podjela iz 1920-ih obnovljeni su i u 1990-im godinama.

Znamo da Bosna i Hercegovina funkcioniše kao podjeljeno društvo već dugo vremena. To je posljedica historijskih podjela koje je naslijedila sadašnja generacija i sa čime se pokušavamo nositi na jedan civilizovan način i pokušavamo kroz proces emancipacije približiti bh građane, sa te tri vrlo često suprotstavljene pozicije, ideji jedinstvene i demokratske Bosne i Hercegovine.

Summary

All societies have opposing constellations that we call divisions (splits, schisms). The division into left and right political parties exists in almost all democracies that have opted for a market economy. This division dates back to the time of the Industrial Revolution in the 19th century. Political parties represent group interests and give preference to some divisions (splits). The more divisions (splits) there are in society, the harder it is to manage. Studying the system of political parties can help uncover these divisions. Society in Bosnia and Herzegovina and the Kingdom of SCS has a specific division structure.

Appreciating the electoral commitments of B&H's 1920s voters of the four main types of Lipset-Rokan splits in Bosnia and Herzegovina were dominated by two splits. The first rift is the rift between the center (main representatives - Ljubo Davidovic's Democratic Party and Nikola Pasic's Radical Party) and the periphery (the main representative in B&H is the Yugoslav Muslim Organization). The second

63 S. M. Džaja, *Politička realnost jugoslavenstva*, 22.

split is the split between the owners of the means of production (the bourgeoisie) and the workers (the main representative - the Communist Party of Yugoslavia). S. M. Džaja also wrote about the divisions in the newly formed Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, which over time grew into social communities: "In the Corfu Declaration of 20.07.1917. a joint state of Slovenes, Croats and Serbs (SCS) was envisaged as a 'democratic parliamentary monarchy headed by the Karađorđevića dynasty, by the act of unification of December 1, 1918. it was also founded. Both times, the will for a single state of the 'three-named people' of Slovenes, Croats and Serbs is explicitly manifested. But due to different interpretations of the ideologies of the 'three-named people' as well as the different historical and political origins of the united countries, a fierce debate developed immediately after the unification act on the name and form of the state: Yugoslavia or SCS - nation state (such as France) or a multi-nation state (similar to Switzerland) - is the time-related question of how a state should be broken down and built - as a central state or a federation? Formally speaking, the following models are offered:

1. Integralist model: the form of the centralist state, the name of the state of Yugoslavia with the aim of quickly merging Slovenia, Croats and Serbs into one new nation - the Yugoslavs;

2. Greater Serbia model: the form of the state is also centralist, but no renaming in Yugoslavia, but the expansion of the Serbian understanding of the state and Serbian institutions to new areas with an emphasis on the liberating role of Serbia in the First World War;

3. Federalist model: equality of three names and federalist structure;

4. Separatist model: separation and recognition of historical provinces as a state. This model must be faced by every party of the then Yugoslav party spectrum, regardless of the priorities that were written in the party programs." So, already at the moment of the creation of the new state, the seeds of social races were sown due to the dissatisfaction of non-Serbian peoples with the common state, which will lead to its first disintegration in 1941 and final disappearance in armed conflicts at the end of the 20th century. These lines of social races were extremely well received in the central area of the common state - Bosnia and Herzegovina. And they essentially determined B&H's party system. The nature and character of these lines of social divisions from the 1920s were restored in the 1990s.

We know that Bosnia and Herzegovina has been functioning as a divided society for a long time. This is a consequence of the historical divisions that have inherited the current generation and which they are trying to deal with in a civilized way and try to bring B&H closer through the process of emancipation citizens, with three very often opposing positions, a united and democratic B&H.